

1. Розмаинский И. В. На пути к общей теории нерационального поведения хозяйствующих субъектов // Экономический вестник : РГУ, 2013.

## ПАСЛЯВАЕННЫЯ БЕЛАРУСКІЯ ДАСЛЕДАВАННІ НЯСВІЖСКАГА КАТЭХІЗІСА

**І. П. Клімаў,**

*кандыдат філалагічных навук, дацэнт,  
дацэнт кафедры беларускай і замежнай філалогіі  
ўстановы адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт  
культуры і мастацтваў»*

Выдатнае месца ў гісторыі мовы, рэлігіі і культуры беларускага народа займае кірылічны катэхізіс Сымона Буднага, надрукаваны ў Нясвіжы ў 1562 г. (далей – НК). Ён належыць да ліку першых (пасля прадмоў Ф. Скарыны) буйных выданняў на старабеларускай мове, хаця і мае значныя царкоўнаславянскія цытаты ды дамешкі ў сваёй мове. Помнік прыцягваў да сябе ўвагу чытачоў ужо з часоў свайго выхаду ў свет, аднак навуковае знаёмства з НК пачынаецца толькі ў канцы XIX ст., калі з'яўляюцца першыя публікацыі знаўцаў на рускай і польскай мовах [2; 10; 18]. Аднак даследаванне гэтага твора Буднага фактычна спынілася на пачатку XX ст., што было звязана з двума знішчальнымі сусветнымі войнамі; у міжваенны час справа да вывучэння НК нідзе ў свеце не дайшла.

Калі на ранейшым этапе беларускія даследчыкі ўдзелу ў вывучэнні НК не прымалі (за выключэннем Я. Карскага), то ў пасляваенны час яны, можна сказаць, усталявалі манаполію ў гэтай сферы – аж да самага канца XX ст. Такі ўздым даследаванняў абумоўлены цікавасцю да помніка з боку гісторыкаў, філосафзнаўцаў, культуролагаў Беларусі. Найбольшы ўнёсак у вывучэнне НК зрабілі гісторыкі і філосафзнаўцы, што звязана з інтэнсіўным асэнсаваннем спадчыны беларускага народа, аб'яднанага ў межах БССР менавіта ў пасляваенны час.

Фактычна ўпершыню сярод айчынных гісторыкаў пасляваеннага часу непасрэдна да тэксту НК звярнуўся С. Падокшын. У шэрагу сваіх прац ён даволі сціпла цытаваў помнік ці пераказваў некаторыя яго ідэі [11, с. 33–36; 6, с. 183–184; 12, с. 122, 153, 158; 7, с. 198–201, 202–203; 8, с. 205–224; 9, с. 40–47]. Твор цікавіў даследчыка перш за ўсё сваімі звесткамі і ідэямі сацыяльнай і культурнай скіраванасці, што яскрава характарызавалі эпоху і погляды Буднага. Увага менавіта да гэтых аспектаў была тыпова яшчэ на папярэднім этапе вывучэння НК, у дарэва-

лющійную эпоху. Відавочна, поўнае, цэласнае вывучэнне помніка не было ні мэтай, ні задачай С. Падокшына. Яго словамі можна сказаць, што ў Буднага ён збіраў «высказыванія і некаторыя мыслі ... в разлічных месцах яго сочіненій. Чашце всего вознікае неабходнасць в вычлененні і рэканструкцыі яго аддільных ... ідэй, ... вглядаў, касаюцца іной праблематыкі» [13, с. 112]. Фактычна гэта быў нейкі інтэлектуальны пазл, які даследчык складаў паводле ўласнага разумення (і кірункаў афіцыйнай ідэалогіі). Не дзіва, што гэта дазваляла яму і іншым савецкім даследчыкам рабіць далёкасягаючыя і глабальныя высновы, якія не заўжды былі грунтоўна падмацаваны наяўным у іх матэрыялам.

У цэлым беларускія навукоўцы савецкага часу даволі сціпла цытавалі НК, часцей за ўсё звяртаючы ўвагу на пасажы сацыяльна-палітычнага і побытавага зместу [14, с. 9; 4, с. 234–235, 236–237; 5, с. 44, 80, 110], пры гэтым прадмова і дэдыкацыя помніка ўсё яшчэ заставаліся для іх важнай крыніцай матэрыялу, як і ў аўтараў XIX ст. Не аналізаваў глыбока помнік і іншы даследчык, што працаваў па тэме, звязанай з рэлігійнай сітуацыяй рэгіёну ў эпоху Сымона Буднага, – расійскі гісторык М. Дзмітрыеў, які сціпла згадаў НК у сваёй працы [1, с. 45, 73, 80–81, 83, 84].

Толькі С. Падокшын у некалькіх позніх працах (ужо XXI ст.) дазволіў сабе разгледзець большае кола пытанняў, што ўздымаў Будны ў сваім катэхізісе, праўда, даследчык нязменна абмяжоўваўся толькі аналізам 1-й часткі НК [8, с. 211–224; 9, с. 43–47]. Пры гэтым у яго позніх працах спасылкі на старонкі помніка або адсутнічаюць наогул (як пры разглядзе зместу «дзвюх прадмоў», [8, с. 205–211]), або падаюцца неаднастайна, з выкарыстаннем і арабскіх лічбаў, і кірылічных літар [8, с. 211–224], або толькі кірылічных літар [9, с. 40–47].

Прычынай такой абіральнасці і павярхоўнасці савецкіх даследчыкаў пры вывучэнні НК была ідэалагічная тэндэнцыянасць, якая не дазваляла вучоным уважліва даследаваць рэлігійныя тэксты ці істотна абмяжоўвала пошук у гэтым кірунку (напрыклад, прымушала разглядаць рэлігійныя ідэі ў філасофскім аспекце). Таму беларускія гісторыкі пасляваеннага часу былі вымушаны канцэнтраватца на вывучэнні сацыяльных і культурных аспектаў твора Буднага. Аднак трэба сказаць, што на працягу ўсяго XX ст., як і XIX ст., фактычна ўся ўвага любых даследчыкаў, у т. л. польскіх і заходнееўрапейскіх, канцэнтравалася менавіта на сацыяльна-культурных (уклучна з рэлігійнымі) звестках помніка, а не на яго літаратурных ці крыніцазнаўчых аспектах. Згодна з тэндэнцыямі савецкай эпохі беларускія даследчыкі шукалі ў творчасці Буднага праявы рацыяналізму [14, с. 14–22] і нават атэізму [5, с. 14–15].

Беспадстаўнасць ці памылковасць падобных высноў паказаў нямецкі даследчык С. Фляйшман [17, с. 116–122].

У паслясавецкі час фактычна толькі літаратуразнавец І. Саверчанка ўпершыню ў беларускай навуцы прыцягнуў матэрыял з усяго помніка [15, с. 22, 65–66, 69–71, 82, 115–116, 118, 119, 129–130, 136–137, 141–145, 149–152, 154–159, 160–161, 172–173, 192–193]. Праўда, даследчык засяродзіўся на аналізе рэлігійных ідэй Буднага. І. Саверчанка прыйшоў да высновы, што НК – «гэта не пераклад і не плагіят, а бясспрэчна арыгінальны твор, вынік уласнай творчасці беларускага тэолага і філосафа, хоць у ім натуральна сустракаюцца месцы, агульныя для ўсіх пратэстанцкіх катэхізісаў, што не павінна бянтэжыць» [15, с. 23].

Цікава, што ў сваіх даследаваннях беларускія гісторыкі часам прыходзілі да неадназначных высноў. Так, С. Падокшыну належыць меркаванне, якое не падтрымана больш ніякімі спецыялістамі і, хутчэй за ўсё, з’яўляецца вынікам памылкі ці непаразумення самога даследчыка. У многіх сваіх працах ён упэўнена сцвярджаў, што НК мае калектыўнае аўтарства і аўтарамі помніка з’яўляецца не толькі Сымон Будны, але таксама Лаўрэн Крышкоўскі і Мацей Кавячынскі. Менавіта гэтыя асобы падпісаліся пад дэдыкацыяй, якая змешчана напачатку старадруку. Аднак апрача гэтай дэдыкацыі ў помніку больш нідзе не згадваецца калектыўнае аўтарства катэхізіса. Пасля дэдыкацыі ў старадруку змешчана прадмова самога Сымона Буднага, які гаворыць пра сябе як адзінага аўтара катэхізіса. Але чамусьці гэтая акалічнасць была праігнаравана С. Падокшыным.

Бадай, упершыню С. Падокшын выразна выказаў свой погляд наконт аўтарства НК у папулярнай часопіснай публікацыі [6, с. 182, 185]. Праўда, на той час ён яшчэ не меў цвёрдай пазіцыі і таму пісаў трохі няпэўна: Будны, «па сутнасці, быў і ...фактычным аўтарам» НК [6, с. 183]. Даследчык нават прапанаваў уласнае гледжанне на размеркаванне роляў у гэтым аўтарскім трыя. Кавячынскі, «відаць, не прымаў непасрэднага ўдзелу ў напісанні кнігі», а Крышкоўскі, «мусіць, не быў згодны з некаторымі сацыяльнымі палажэннямі “Катыхисиса”. Але..., трэба думаць, пайшоў на кампраміс. Вельмі мажліва, што пад яго ўплывам Будны узмацніў у “Катыхисисе” крытычныя месцы ў адрас тагачаснага ладу» грамадства [6, с. 183]. Адкуль даследчык ведаў, як менавіта падзялялася праца ў гэтым трыя і хто там на каго ўплываў, няясна. Ніякіх доказаў на гэты конт у яго творчай спадчыне не адшукана. Хутчэй за ўсё, патройное аўтарства НК, як і разважанні пра размекаванне роляў у ім, – уласная прыдумка даследчыка. Яшчэ ў сваёй больш ранняй аспіранцкай публікацыі ён выказваўся на гэты конт даволі асцярожна: Будны, Крышкоўскі і Кавячынскі былі выдаўцамі, а «фактычным аўтарам» з’яўляецца адзін Будны [11, с. 32]. У іншай сваёй

публікацыі даследчык вядзе гаворку пра Буднага ўжо як адзінаасобнага аўтара НК [7, с. 198–203]. Відаць, гэта было зроблена з улікам заўваг больш пільных рэдактараў. Аднак у сваіх апошніх публікацыях, што ўбачылі свет ужо ў XXI ст. [8, с. 205–224; 9, с. 40–47], дзе рэдактура была, відаць, павярхоўная ці адсутнічала наогул, вучоны зноў вяртаецца да ранейшага свайго меркавання і гаворыць толькі пра «аўтараў» ці «нясвіжскіх рэфарматараў», або «аўтарскі калектыў», хаця і зазначае, што «асноўным аўтарам гэтага твора прынята лічыць С. Буднага» [8, с. 205].

Трэба заключыць, што меркаванне С. Падокшына пра патройнае аўтарства НК – вынік уласнай памылкі даследчыка, які прыняў падпіс адной дэдыкацыяй старадруку за ўказанне на аўтарства ўсяго катэгізіса. Ва ўсялякім выпадку, зараз немагчыма дакладна высветліць, на чым С. Падокшын грунтаваў свае цверджанні, якія, аднак, не былі нязменнымі на працягу яго навуковай кар’еры. На жаль, гэты памылковы погляд Падокшына неяк замацаваўся і часам сустракаецца ў навуковых працах некаторых сучасных беларускіх гісторыкаў, філосафаў, палітолагаў і культуролагаў. Так, В. Старасценка ўпэўнена піша пра Крышкоўскага і Кавячынскага як суаўтараў Буднага [Старостенко 2011:170].

Можна звярнуць увагу на цікавы фрагмент даследавання С. Падокшына, звязаны з інтэрпрэтацыяй ім старабеларускага слова *мастерь*. Гісторык семантызаваў гэтае слова як ‘спецыяліст, умелы работнік’ – менавіта так яно разумеецца ў сучаснай рускай мове і ў ГСБМ (ГСБМ-17:228 *майстерь*, *майстрь*, ГСБМ-17:275, *мастерь*). У сувязі з гэтым даследчык падкрэсліваў, што аўтары НК «...пішуць, каб “заровно” з феадаламі “честь отдавали” і гарадскім майстрам. Аўтары імкнуцца выклікаць павагу да беларускіх рамеснікаў з боку паноўнага класа», паколькі на той час «рамесніцтва і гандаль у Беларусі вельмі расквітнелі» [6, с. 183]. Гэтую гіпотэзу Падокшын выклаў у сваёй больш ранняй аспіранцкай публікацыі, дзе ў доказ спасылаўся на працы Абэцэдарскага і іншых пасляваенных беларускіх гісторыкаў, што апісвалі развіццё мяшчанскага асяроддзя даўняй Беларусі [11, с. 33–34]. Гэты прыклад даследчык прыводзіў і ў пазнейшых сваіх працах, лічачы, што Будны выражаў «настрой і інтарэсы гараджан» і «зацвярджаў грамадскі прэстыж рамеснай дзейнасці» [7, с. 200]. Больш таго, з гэтага аднаго слова даследчык рабіў смелыя высновы накшталт таго, што «текст свидетельствует о высокоразвитой городской торгово-ремесленной структуре Беларуси. Именно на городских ремесленников в значительной степени ориентирован данный сюжет, который утверждает авторитет центральной фигуры белоруской городской экономики – цехового мастера» [8, с. 222]. Відаць, такім чынам Падокшын жадаў падкрэсліць наяўнасць

тэндэнцый ці элементаў буржуазнага развіцця беларускага грамадства XVI ст., што адпавядала ідэалагічным памкненням савецкай навукі, якая разглядала гісторыю як заканамерны працэс змены класава-эканамічных фармацый.

Аднак ці сапраўды такое значэнне прысутнічае ў НК? Будны ў сваім творы пералічае асоб, без якіх чалавек не можа абысціся ў зьмным жыцці («на гэтым свеце»): апрача бацькоў *Се есть наставники, мастера, пастыры, и вродники. Тым бо должны есмо честь, заровно яко родителем* (арк. 51). У гэтым кантэксце назоўнік *мастерь* можа мець значэнне ‘настаўнік’, паколькі ён выступае ў шэрагу іншых назоўнікаў, што характарызуюць розныя сацыяльных ролі: *наставникъ* ‘правадыр, настаўнік, кіраўнік, начальнік’ (ГСБМ-19:308), *пастырь* ‘святар’ (ГСБМ-24:37-38), *вродникъ / уродникъ* ‘чыноўнік дзяржаўнай, земскай ці прыватнай службы’ (ГСБМ-35:110-111). Далей Будны раскрывае змест ужытага ім назоўніка *мастерь*: *Бо яко ω<sup>m</sup> родителей тѣло маемъ, тако онѣтъ ω<sup>m</sup> мастеровъ маемъ иже оноє тѣло можемъ заховати* (арк. 51). Тут відавочна, што пад майстрам маецца на ўвазе спецыяліст, які здольны перадаваць (напрыклад, вучням ці падмасцер’ям) як веды, так і сакрэты свайго *мастерства або ремесства якого побожнога* (арк. 61). Фактычна тут гаворка ідзе пра пэўную прафесію, занятак, што дазволіць чалавеку зарабляць сабе на жыццё. А гэта магчыма толькі дзякуючы як настаўнікам, якія перадаюць агульныя веды, так і майстрам, якія перадаюць спецыяльныя навыкі і ўменні. Пазней Будны адзначае, што такому майстэрству *повинни родители научити сыновъ свои<sup>x</sup>* (арк. 61), каб тыя *ω<sup>m</sup> него слушноє выживеньє на потомъ мели* (арк. 61). У гэтым кантэксце малаверагодна, каб бацькі кожнага чалавека з’яўляліся майстрамі ў пэўнай прафесіі, больш верагодна, што пад майстэрствам тут маюцца на ўвазе агульныя веды, якія перадаюць менавіта настаўнікі (якімі могуць быць любыя бацькі ў дачыненні да сваіх дзяцей). І аўтар НК яшчэ раз вяртаецца да гэтай думкі: *добрый отецъ питаєть свои сыны, а к тому добрим обычемъ, и ремесству навчаєть* (арк. 62). Тут яўна разумеецца, што бацькі навучаюць як агульным ведам (напрыклад, маралі), так і спецыяльным, прафесійным (рамяству). І хаця ГСБМ не адзначае значэння ‘настаўнік’ для назоўніка *мастерь*, яно ўсё ж сустракаецца ў старабеларускім пісьменстве. Прыкладам можа служыць рукапі Луцыдарыя, даследаваны і апублікаваны Я. Карскім, дзе для пазначэння настаўніка ў дыялогу з вучнем (*учень*) рэгулярна ўжываецца назоўнік *майстерь* [Карский 1905] (як адпаведнік назоўніку нямецкага арыгінала *Meister*).

Як бачна, пасляваенная эпоха характарызуецца пачаткам інтэнсіўнага вывучэння НК, прычым менавіта беларускімі даследчыкамі. І хаця гэтая справа не абышлася без некаторых хібаў і памылак, тым не менш ме-

навіта ў гэты час былі закладзены трывалыя падмуркі для ўсебаковага асэнсавання і апісання выдатнага помніка беларускай мінуўшчыны.

1. *Дмитриев, М. В.* Православие и Реформация: Реформационные движения в восточнославянских землях Речи Посполитой во второй половине XVI века / М. В. Дмитриев. – М., 1990.

2. *Карский, Е. Ф.* Два памятника старого западнорусского наречия: 1) Лютеранский катехизис 1562 г. и 2) Католический катехизис 1585 г. / Е. Ф. Карский // ЖМНП. – 1893. – Ч. 288. – № 8 (август). – С. 406–430; перавыд.: Карский, Е. Ф. Труды по белорусскому и другим славянским языкам / Е. Ф. Карский, ред. В. И. Борковский. – М., 1962. – С. 188–207.

3. *Карский, Е. Ф.* Малорусский Луцидарий по рукописи XVII в. / Е. Ф. Карский // Варшавские университетские известия. 1905. Т. 9. С. 1–57; перавыд.: Карский, Е. Ф. Труды по белорусскому и другим славянским языкам / Е. Ф. Карский, ред. В. И. Борковский. – М., 1962. – С. 518–557.

4. *Майхровіч, С.* Сымон Будны / С. Майхровіч // Польша. – 1967. – № 2. – С. 225–241.

5. *Парэцкі, Я. І.* Сымон Будны / Я. І. Парэцкі. – Мінск, 1975.

6. *Падокшын, С.* Святло далёкага мінулага: Роздум пра час і людзей // Польша. – 1968. – № 4. – С. 181–192.

7. *Падокшын, С. А.* Філасофская думка эпохі Адраджэння ў Беларусі: ад Ф. Скарыны да С. Полацкага / С. А. Падокшын; пад навук. рэд. А. С. Майхровіча. – Мінск, 1990.

8. *Падокшын, С. А.* Беларуская думка ў кантэксце гісторыі і культуры / С. А. Падокшын; пад навук. рэд. А. С. Майхровіча. – Мінск, 2003.

9. *Падокшын, С. А.* Этычная думка ў культуры Беларусі 16–17 стст. – Мінск, 2004.

10. *Плисс, В. И.* Симон Будный и его сектантская и литературная деятельность в Литве и Западной Руси / В. И. Плисс // Христианское чтение. – 1914. – № 9. – С. 1046–1168.

11. *Подокшин, С. А.* Идеиное содержание Несвижского катехизиса 1562 г. / С. А. Подокшин // Материалы к IX конференции молодых ученых: Общественные науки / Под общ ред. Т. С. Горбунова. – Минск, 1964. – С. 32–37.

12. *Подокшин, С.* Реформация и общественная мысль Белоруссии и Литвы: (Вторая половина XVI – начало XVII в.) / С. А. Подокшин. – Минск, 1970.

13. *Подокшин, С. А.* Скорина и Будный: Очерк философских взглядов / С. А. Подокшин; под науч. ред. А. С. Майхровіча. – Минск, 1974.

14. *Порецкий, Я. И.* Симон Будный – передовой белорусский мыслитель XVI века / Я. И. Порецкий. – Минск, 1961.

15. *Саверчанка, І. В.* Сымон Будны: Гуманіст і рэфарматар / І. В. Саверчанка. – Мінск, 1993.

16. *Старостенко, В. В.* Идеи свободомыслия и свободы религии в ренессансно–гуманистической мысли Беларуси развитого Возрождения (вторая половина XVI века) / В. В. Старостенко // Вопросы религии и религиоведения : сб. / сост. и общ. ред. Н. А. Кутузовой, А. А. Лазаревич, В. В. Шмидта. – М., 2011. – Вып. VII : Антология отечественного религиоведения: религиоведение Беларуси. – Ч. 2. : Очерки истории религиозно–философской мысли Беларуси (актуальные проблемы конца XX – начала XXI в.). – С. 170–186.

17. *Fleischmann, S.* Szymon Budny: Ein theologisches Portrait des polnisch-weißrussischen Humanisten und Unitariers (ca. 1530–1593) / S. Fleischmann. – Köln; Weimar; Wien, 2006. – (Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte: Neue Folge; – Reihe A: Slavistische Forschungen, 53)

18. *Merczyng, H.* Szymon Budny jako krytyk tekstów biblijnych / H. Merczyng. – Kraków, 1913.

**КНИГА «ПЕСНЯ ПЕСЕНЬ» САЛАМОНА:  
ІНСЦЭНІРОЎКА ЯК УЗБУЙНЕННЕ МАСТАЦКАГА  
ПАТЭНЦЫЯЛУ ПЕРШАКРЫНІЦЫ**

**К. М. Князева,**

*кандыдат мастацтвазнаўства, дацэнт,*

*дацэнт кафедры гісторыі і тэорыі мастацтваў установы адукацыі  
«Беларуская дзяржаўная акадэмія мастацтваў»*

Аналізу старажытнага тэксту «Песні песень» Саламона прысвечана нямала прац, але да праблем яго інтэрпрэтацыі на сучаснай сцэне даследчыкі на сённяшні дзень звяртаюцца не часта. Сапраўды, інсцэніроўка «Песні песень» – з’ява рэдкая, аднак у апошні час можна было ўбачыць некалькі пастацовак, якія звярнулі на сябе ўвагу. Сучаснае рэжысёрскае прачытанне кнігі Старога Запавету дае магчымасць убачыць у ёй актуальныя і надзённыя рысы, што дазваляе зірнуць на «Песню песень» Саламона з пункту гледжання значнасці гэтага тэксту для сённяшняга рэцыпіента.

У яўрэйскай Бібліі кніга «Песня песень» змяшчаецца ў трэцяй частцы святых старазапаветных кніг. У хрысціянскай Бібліі яна займае месца ў шэрагу вучыцельных кніг пасля двух іншых твораў Саламона – кніг Прыпавесцей і Еклезіяста. І гэта ледзь не адзінае, пра што можна сказаць з упэўненасцю, бо час напісання гэтага тэксту, яго аўтарства і сэнс